

„Ahogy a fákhhoz beszélek”

Magda! Úgy köszöntelek most téged hihetetlen 80. születésnapodon, mint ahogy Bartók Béla tapasztotta a füleit a fákhhoz, hallva és „kottázva” a mozgalmasan csendes életáramot, információk millióinak keringését, amelyben az emberiség közös ősz-zenéjére ismert. Te-rebélyesedő életműved számomra ilyen sokhangú, telítetten csöndes fa-élet, benne sarjad az újulás, benne szunnyad az elmúlás, benne nyüzsg az ember örök élete. Visszafojtom lélegzetemet, ne keveredjék bele semmi idegen zöreje. Lekottázlak saját szavaid hangjaival.

Vagy inkább önkényesen önarcképet rajzoltatok veled, olyan grafikát, te fogod az én kezemet, s én a ceruzát, s nem a portré kontúrjait rajzoljuk ketten, hanem a hátteret satírozzuk, amely talán majd kiadja arcod vonásait. Rakjuk ki úgy a képet, hogy kezembe adod a színes köveket, én meg teszem, ahová jónak látom! S izgatottan várom, e mozaikban ráismersz-e magadra, időtlenül bennem hagyott lenyomatodra. Kell, hogy ráismerj, hiszen téged, aki anyámat lelki látásából-hallásából ismered, én őszülő lányodként lelked mélyére rejtőzve lestelek meg, s kihallgattam titkaidat. Egyetlen saját szavam sincs elmondani téged, aki magadat keresve fedezted fel a világot, Istent, a szerelmet, az életet, s megszerettél minden szerethetőt és szerethetlent. Bocsásd meg – szeretetből – vakmerőségemet!

*

Ezt most olyan szavakkal, úgy szeretném / elmondani, ahogy fákhhoz beszélek:¹ A Tiszántúl az én születéssel kapott, de felnőtt aggyal is magam kincsének választott, a nagy hazán belüli kisebbik, igazi hazám, ahová tartozom. Ősök egész sora élő láncszemként kapcsol engem a Tiszántúlhoz.² Mikor a *Régimódi történetet* írtam, már felfogtam, én voltaképpen két szülővel rendelkező, mégis árvagyereknek számító lény egyesüléséből születtem, akik gondoskodásban, szeretetben, kényeztetésben, megadott szabadságban rám zúdítottak mindent, ami valaha életükből kimaradt.³

Jabloncay Lenke közölte férjével, világosítsa fel, miből élnek ilyen szokatlan bőségben, mert sikerült megtudnia, mennyi a fizetése, és tudni szeretné, honnan fedezte az elmúlt és az ideai év költségeit. Azt várta, Szabó Elek zavarba jön, de nem jött zavarba. Megint csak mosolygott, s azt mondta neki: kölcsönökből. – Kölcsönökből? – riadt meg Jabloncay Lenke. – Kinek tartozik maga tulajdonképpen? Szabó Elek azt válaszolta: Mindenkinek. ... Azt akartam, hogy örüljön, hogy minden napra legyen örülnivalója. – Micsoda örülség! – mondta anyám.

Ezentúl úgy élünk, mint a többi szegény ember, letörlesztünk és megadunk mindent. Haragudtál? – kérdeztem anyámtól évtizedekkel később, cigarettázunk mind a ketten, kortyolta kávéját. Megrázta a fejét, aztán csak néztük egymást, nagy titkok tudói, Szabó Elek felesége és gyereke. Ugyan, ki tudott rá haragudni valaha?⁴

Kicsi koromban szentül azt hittem, hogy mindenki más meg fog halni, de mi annyira szeretjük egymást anyámmal, apámmal, hogy mi hárman leszünk az örökké élő kivételek. Tudtam én, hogy van temetés, halál, de az elmúlás fogalmát csak addig a határig voltam hajlandó tudomásul venni, amíg másokra vonatkozott,⁵ átlósan állva / a valóság és a látomás között.⁶ Elkezdtem a szüleimhez fűződő amúgy is szokatlanul intenzív kapcsolatnak módszeresebb, tudatosabb formát adni. Csak most vagyok hálás emiatt igazán – büntudat nélkül nézhettem a koporsójuk után.⁷ Valahányszor hazamegyek, sírjuk meglátogatása után, ha hosszabb időre nem is, de egy imára mindig felsietek a Szent Anna öröktől ismerős lépcsőin.⁸

Gyakran és szívesen járok külföldön, dicsérem az idegenek világát, ha okát érzem; bírálom, ha valami nem tetszik. Olyan elsődlegesen nyugodt és derűs sehol se tudok lenni, mint otthon a városban, amely az enyém, amelyet értek, ahová tartozom, s amelytől magam is megkívánom, hogy magáénak érezzen.⁹ Ebben a városban a legsajátságosabb dolgok történtek, mióta áll. Itt egy őfelsége a király nevében betiltott gyűlést léleknyugalommal megnyitottak őfelsége az Isten nevében.

Látod a bárányt, ahogy visszanéz és azt kérdezi a szemével, ugyan sejtitek-é, hogy már az eleven bőrét nyírják, nem is gyapját. Itt munkás emberek éltek régtől fogva, és kezük szüntelen iparkodásával gazdag várost teremtettek, amelynek sokáig nem volt más ellensége, csak a sáska, az aszály, a tűz. Aztán labda lett belőle, amellyel a hatalmasok labdáznak, s hogy letegyék a kezükből, időnként az urak, fizetünk nekik.¹⁰ Egy egész földrajzi és törvényhatósági egységben lakom: a város, ahol fizikai és szellemi formámat megkaptam, teljes egészében az enyém.¹¹ A város... a pusztá közepén áll, nem védi hegy, vár, folyó, nem védi semmi.¹²

A helyszínt, életem legboldogabb helyszínét, eltörölte a városrendezés, kerünk virágos labirintje, amely a méteres vastagságú, még Csokonai korában épített, a Kollégium melléképületeihez tartozó ház átláthatatlan kerítése mögött együtt idézte Földi Jánost, Diószegit és Fazekast egy boldog család hétköznapijaival, az emberi neveket viselő fákat, amelyek akár az ég és a Nagytemplom csillagai, benéztek az ablakainkon, eltűntek mindörökre, akárcsak megelőző lakóhelyünk, a Hunyadi utcán, amely a Petőfi tértől a Piac utca torkolatáig vezetett, megsemmisült az amerikaiak szőnyegbombázása alatt. Ami még áll életem egykori díszletei közül, az a hajdani bábaképezde a Dohánygyár közelében, az még idézi az órákat, amikor apám fel s alá járva, születésemet várta. Már

gyerekkoromban is szerettem kijárni Csokonaihoz, kedves sétacélunk volt. „Földiekkel játszó égi tünemény”, mint egy halott engesztelő liturgia papi kórusa, s gyermek magam elborzadt a kortársak irtózatosságotól.¹³

Én Kálvin hitét kaptam a szent keresztségben, de úgy gondolom, hogy az üdvösségre vezető útnak lehet többféle földrajzi leírása. Isten kezén annyi az ujj, ahány hittel áldott felekezett.¹⁴ A Szent Anna templomból induló körmenet mindig megállt dédszüleim háza előtt.¹⁵ Isten... nemcsak a mi toronydíszünk jogosultságát ismeri el, hanem a keresztet, a Dávid-csillagot is, s másfajta szimbólumrendszerben is meghallgatja a gyöngé emberi sóhajt: Védj meg, Uram, mert félek nélküled!¹⁶ Szent Anna barokk templomában / csillagfüzér hozta a májust. / Ha a harang hívta az estét, / a szent mind összevonta leplét / magán féltében, mert haraggal / megkonduló, kuruc haraggal / mordult rájuk, ha jött az óra, / a dölyfös, kálvinista Róma.¹⁷ A Nagytemplom nemzeti műemlék, a papot, aki a legsajátosabb szentbeszédet mondta el benne, s a világtörténelemben írta be az aznapi textust, Kossuth Lajosnak hívták, pár mondattal megbuktatott egy monarchiát, és letaszított a trónjáról egy századok óta uralkodó családot. Ha érkezem, ha búcsúzom, sose tudom úgy nézni a Nagytemplomot, mint egy klasszikus műemléket: közeledése azt jelenti, rövidesen otthon leszek, távolodása meg elvisz a városból.¹⁸ Röptükben árnyukkal takartak / hazatérő, baráti varjak, / én meg, a piros ég felettem, / az estét friss vállamra vettem, / s kik a mélyben alusznak ottan, / a hajdúknak táncot kopogtam.¹⁹ Utazni mindig szerettem.²⁰ Sok templomot láttam életemben, olykor rendkívülieket, amelyeket számon tart a művészettörténelem, megcsodáltam, nem is felejtettem el őket, nem egyet gyakran felidéz bennem az emlékezés. Ám ha észreveszem a Nagytemplom tornyainak rám szegeződő nagy szemét, kiáltó, dacos száját, szemöldökét, az akantuszlevelek kőbozontját, előnt valami semmihez sem hasonlító indulat. (Ez az) a templom, amelynek csillagait oly sok jövőkutató estén figyeltem szobám ablakából; amelynek harangszava mellett megkereszteltek s majd eltemetnek egyszer.²¹ Tartja a csendet a Nagytemplom két csillaga vállán, / égnéző teteje süllyed a súlya alatt.²² Kell egy pici darabja a földnek, ahol biztonsággal megvethetem a lábam.²³

Isten számomra magyar volt, fegyverzete is mutatta, mert pajzsáról, lándzsájáról sűrűn énekeltünk, s hányszor hallottam a templomban, hogy az Úr én nékem őriző pásztorom. Hogy hihettem volna Istenről mást, mint hogy isteni funkciója betöltése mellett agrár foglalkozású, és ott uralkodik Debrecen határán. Ő adjon erőt nekünk, hogy fel tudjuk ismerni egymásban a testvért, s ne azt keressük, ami szétsodorja hajóinkat e gondokkal és veszedelmekkel terhes világ képletes óceánján, hanem ami flottává egyesíti a hívőket, ami összetart, hogy egymás mellett haladhassunk az emberiség hasznára, békén megőrizve mind-egyikünk saját szellemi felségjelét s tisztelegve a másikénak, mint a tengerjáró igazi hajók.²⁴

A családukra nem vonatkozó enyészet ugyanúgy hozzátartozott az életemhez, mint ez a hun-magyar mondkörbe transzponált egyházi látásmód.²⁵ Imádkozni apám tanított.²⁶ A foglalkozások között nekem valónak leginkább az iskola tűnt, szerettem a gondolatot, hogy valaha magam is tanár lehetek.²⁷ A véletlen ugyanarra a katedrára állított, ahonnan valamikor engem tanítottak: saját hajdani iskolám alkalmazott, a Dóczy.²⁸ Senki nem volt önfeledt a Vörösmarty-órán, sem az ifjú tanárnő, sem a nála négy évvel fiatalabb osztály. Nem tudtam még akkor, kezdő tanárként, hogy a versnek szinte egy sora sem azt jelenti, amit kifejez.²⁹ Egyetemista koromban irtóztam Schopenhauertől, később rájöttem, annyit el kell fogadnom a tételeiből, hogy minden érzelmi kapcsolat támadási lehetőség, és minél több embert ereszték magamhoz közel, annál számosabb csatornán áradhat felém a veszély.³⁰ Biztosabb talajra vágyódtam. Vásárhelyi családi fészek volt, nagyapám, a békés-bánáti egyházkerület esperese évekig ott prédikált a vásárhelyi ótemplomban, apám ott is érettségizett. Két évig dolgoztam ott is, én voltam Németh László elődje abban a gimnáziumban. A történelmi események úgy alakultak, hogy 1944 őszén már nem tudtam visszamenni. Debrecenben ért el a háború.³¹ Rájöttem, mint a fősvénynek, úgy kell őriznem a pillanatokat, az órákat...³² Ahogy eszmélni kezdtem, apróra megfigyeltem mindenkit, mintha sejtettem volna, szükségem lesz arcokra, hangokra, mozdulatokra, egykor majd embert, embereket, indulatokat kell ábrázolnom, s az a nyersanyag, amivel én dolgozom, kényes. Esetleges rokonszenveimnél, riadalmaimnál is mindig intenzívebb volt bennem az állandó érdeklődés: barátaimat izlésem szerint válogattam, de érintkezni voltaképpen mindenkivel szerettem, mert mindenki nyújthatott valami újat, meglepőt, addig nem látottat, titokzatosat.³³

Hogy mikor került a szókincsembe ez a szó: Színház, éppúgy nem tudom, mint azt, hogyan tanultam meg járni. Kezdetben volt a születés, aztán megtanultam beszélni, aztán írni, és aztán jött a színház. Szülővárosom számos ajándéka közül nem akármilyen emlék a hajdani trombitafák között elővillanó épület, ahol annyiszor köszöntött rám jövődő mesterségem síró-nevető maszkja mögül a valódi művészet.³⁴

Debrecenben viszonylagos kényelemben és normális ételmezei körülmények között éltünk, aztán megérkeztünk egy ablaktalan és ellátatlan, a hullák bűzét még őrző, hideg városba. A munkát is furcsának, szokatlannak éreztem a minisztérium művészeti főosztályán.³⁵ Nem sokkal azután, hogy megérkeztem Pestre és letelepedtem, megalakult az Újhold, belekerültem az irodalmi élet sodrába, ha nem is főfoglalkozású, mert hiszen minisztériumi tisztviselő voltam, de igazi író voltam már.³⁶ Mikor végre elhittük, hogy nem pusztultunk el mi is, mint annyian, ennek a nemzedéknek az ezen való csodálkozás rögzítése volt az első vissza-visszatérő témája, s maradt is sokáig – mentünk tovább a babitsi úton.³⁷ A feledékeny viharok / a tépett talajt betemették.³⁸ A vers nagy szen-

vedély vagy momentán feszültség levezetése volt, a próza a világ tárgyilagos, személyemtől független szemlélete, az általam képzelt totális realitás.³⁹ Dacos voltam, büszke, ... nem házalok szellemi termékekkel.⁴⁰

A hajdani érzés végképp elenyészett, mikor 1947-ben megismerkedtem Szobotka Tiborral. Szobotka akkor a Rádió irodalmi osztályán működött mint lektor.⁴¹ Mindig azt gondoltam, csak nagyon rossz írók és nagyon ostoba emberek képzelik azt, hogy az ember csak hirtelen azt érzi, most találta meg azt a bizonyos másik felét, ilyen nincs. Hát volt, mert velem megtörtént.⁴² Egész házasságunk folyamán egy ágyban aludtunk, 1960-ig, tudoműtétjéig még külön paplanunk sem volt.⁴³ Ki tartja fel a nap felé / gyógyulósodat? / Milyen fedél takarja majd / békült lélegzeted, / s hogy az élőkhöz tartozol, / ki mondja meg neked?⁴⁴ A legsorsfordítóbb pillanat eddigi életemben a férjem elvesztése volt.⁴⁵ Látod, most azt is el tudom viselni, / hogy nélkülem is régi rend szerint / forgatják testüket a hűtlen égitestek.⁴⁶ Milyen szálnalmas, hogy és sose tudom viszonzni neked semmivel, amit értem tettel vagy teszel.⁴⁷

El kellett volna talán felednem őt, az embert, és csak az íróról beszélni? De miért fojtsam el a fájdalomat én?⁴⁸ Felfogtam, hogy belekerültünk egy, az országnak hosszú távon nyilván nagy fejlődést biztosító vihar szélébe, amely a férjemmel együtt engem személy szerint a sziklához csapott, de egy tan, amely valamikor tisztán és tiszta szándékkal indult, nyilván megtalálja majd a józan kibontakozását. Gyerekeket viszont nem vállaltam. Kiszámíthatatlan volt a személyes jövő.⁴⁹ Kinek keblükön kenyerük, és hátukon a házuk, / kezdjük most újra el? Legyünk? / És legyenek utánunk?⁵⁰ Bátran éltem idáig, remélem, meghalni is így fogok, bátran és hazugság nélkül.⁵¹

1950-ben kidobtak a munkahelyemről mint használhatatlan és gyanús osztályidegent. Az intézkedés drasztikus volt, brutális, az a megjegyzés kísérte, ne is álmodjam róla, hogy képzettségemnek megfelelő módon középiskolába helyezzenek át, örüljek, ha lemehetnek egy általános iskolába. Férjemet, Szobotka Tibort, pár héttel ezelőtt a legmegalázóbb körülmények között dobták ki a Magyar Rádió főtítkári székéből, állást nem adva neki.⁵² Nekem a férjem kellett, mert ketten voltunk földönfutók, amikor majdnem mindenki földönfutó volt nálunk, s ketten értük el, akkora kőballaszttal a lábunkon, hogy más európai tüdeje rég bereped, lihegve és egymásba kapaszkodva a medence végét, gratulálva egymásnak, hogy túléltek a nehezét.⁵³ De talpaim folyton inognak, / bár elmúlt a földindulás: / aki túlélte ezt a kort, / megölheti a gyógyulás.⁵⁴ Csak nem képzeled, van olyan ember, akit tökéletesen lehet rehabilitálni?⁵⁵ A holt ágyánál nem lehet körmondatot / faragni: meghalt.⁵⁶ A rettenetes életosztón / meglendítette lábamat.⁵⁷ Segíts fel indák s állatok fölé, / kikhez lehúzott az alig / túlélte iszony a gyilkosok közül: / emelj vissza engem az emberig! // Bogozz ki a hálás gyanúból, / mit születésem rámkötött, / forraszd be újra a világba / nyugtalan köldököm.⁵⁸ Egy életműről nem dönthet a jelenkor.⁵⁹

Vannak pillanatok az ember életében, amikor akármilyen fiatal is, esetleg csak kisgyerek, megérzi, hogy ettől a másodperctől fogva valami ezentúl másképpen lesz.⁶⁰ Isten akarata nélkül itt nem állhatnék, elfogadtam bölcs kezéből, ami jót-rosszat kaptam,... tettem akarata szerint...⁶¹ És mikor végre azt hiszem, újra élek,... egyetlen feladatomban az lesz, hogy mosolyogjak?⁶² Kisimultak a gyűrődések. Én csatát vesztek, háborút nem. Végeztem a munkámat, és annak elbírálását rábízta az időre. Különben is, hol vagyunk még attól, hogy megmondható volna, ki vagyok.⁶³

Ez a haza olyan haza, amelynek földjéből annyi az enyém, amennyit egy üres írógépszalag-dobozban a szekreteremben őrzök: egy kismaréknyi. Őseim sem indultak el többen a nagyvilágba, akik a Biblia meg a teodolit mellé mindig elvitték magukkal a szülőföld pár rögét arra a vándorútra, amely a maguk prédikatori, vagy mérnöki pályáján éppolyan elengedhetetlen volt, mint a nem Isten vagy Archimedes céhébe tartozó fiatal férfiak barangolása nyugaton: ha valakit idegenben érte a halál, vele porladjon a szülőföld göröngye, amelyre akkor se taposunk rá, ha meggórálnak vele bennünket.⁶⁴ Mi lehettem volna, ha más földön születtem?⁶⁵

Ha valaki költő idillnek meri ábrázolni az életet, és azt írja, dicső vállalkozás volt a trójai háború, a vitézek pedig mindkét oldalon a világ példaképei, magatartást diktáló csodalények, kilógotom hálóban valami szirtfokon, mint Casandrát az anyja. Nekem ne legyen boldog és világoskék az irodalom, hanem fekete, mint az alvadt vér, hazudni bárki tud honorárium nélkül is, de aki pénzt vesz fel érte, az igazat beszéljen, legalább amíg én földi valómban ellenőrizni tudom, hisz később úgyse lesz már hatalmamban, hogyan is lenne, mikor a személyemmel kapcsolatos igazság kimondhatatlan, elviselhetetlen.⁶⁶ Most már tudom, miért nem számoltam a kudarc lehetőségével.⁶⁷ A képek mindent tudnak, legjobban azt, amit leginkább próbálok elfelejteni.⁶⁸

¹Szelíden és szilárdan; ²Egyházkerületi székfoglaló; ³Egy regény keletkezéstörténete: A Creusais; ⁴Régimódi történet; ⁵Sorsfordító pillanatok; ⁶Szelíden és szilárdan; ⁷Sorsfordító pillanatok; ⁸A Szent Anna harangja; ⁹Sorsfordító pillanatok; ¹⁰Kiáltás, város!; ¹¹Sorsfordító pillanatok; ¹²Kiáltás, város!; ¹³Sorsfordító pillanatok; ¹⁴Főgondnoki székfoglaló; ¹⁵A Szent Anna harangja; ¹⁶Főgondnoki székfoglaló; ¹⁷Koponyát, násfát, korcsolyákat; ¹⁸Székfoglaló; ¹⁹Koponyát, násfát, korcsolyákat; ²⁰Ókút; ²¹Székfoglaló; ²²Válasz egy régi bölcsődalra; ²³Költészet és valóság; ²⁴Székfoglaló; ²⁵Sorsfordító pillanatok; ²⁶Ókút; ²⁷Költészet és valóság; ²⁸Költészet és valóság; ²⁹Vörösmarty Mihály: A merengőhöz; ³⁰Az ajtó; ³¹Költészet és valóság; ³²Sorsfordító pillanatok; ³³Ókút; ³⁴Színház;

³⁵Költészet és valóság; ³⁶Költészet és valóság; ³⁷Hommage, két hangra; ³⁸Aki túlélte ezt a kort; ³⁹Ókút; ⁴⁰Sorsfordító pillanatok; ⁴¹Sorsfordító pillanatok; ⁴²Sorsfordító pillanatok; ⁴³Megmaradt Szobotkának; ⁴⁴Hogy az élőkhez tartozol; ⁴⁵Sorsfordító pillanatok; ⁴⁶Szelíden és szilárdan; ⁴⁷A pillanat; ⁴⁸A rab; ⁴⁹Költészet és valóság; ⁵⁰Nálunk hatalmasabb takácsok; ⁵¹Az ajtó; ⁵²Költészet és valóság; ⁵³Szemlélték; ⁵⁴Aki túlélte ezt a kort; ⁵⁵Szemlélték; ⁵⁶Szelíden és szilárdan; ⁵⁷Aki túlélte ezt a kort; ⁵⁸Vissza az emberig; ⁵⁹Sorsfordító pillanatok; ⁶⁰Sorsfordító pillanatok; ⁶¹Főgondnoki székfoglaló; ⁶²Az a szép fényes nap; ⁶³Sorsfordító pillanatok; ⁶⁴Szemlélték; ⁶⁵A rab; ⁶⁶Az ajtó; ⁶⁷A pillanat; ⁶⁸Az ajtó.